

MIKLÓS DÁNIEL

Prágából jelentik A Cseh-Morva Protektorátus közhangulatának változása 1943-ban a magyar diplomáciai jelentésekben¹

Abstract

The events of 1943 on the fronts and on the political ground changed the morale of the population in the Protectorate of Bohemia and Moravia. The locals here responded distinctly to the events of 1943: the Czechs, the Bohemian Germans and also the newly settled Germans from the Reich had different viewpoints about the current situation of the World War.

Due to the events of 1942 the mood of the Czechs and local Germans were low at the end of that year. In the following year the morale of the Czechs increased, while the mood of the Germans decreased. The reason of this was that the Czechs had different thoughts about the end of the war. They were under German rule, and they wanted the victory of the Allies, which would be an end of their subjugation.

The German rulers noticed these changes of the morale, and they launched their propaganda in the local press, to dissipate the Czech hopes, and increase the morale of the Germans – but this was unsuccessful: the locals didn't listen to the press which was controlled from above.

The Hungarian Consulate General in Prague had to report about the local political events, but they also reviewed the morale changes in the Protectorate. The opinion of the agrarian, clerical and conservative Czech circles were important for the leaders of Hungary. They also disliked Edvard Beneš, and criticised the pre-Munich Czechoslovakia during the World War, so they were viewed from Budapest with distant sympathy. Their morale proved to be an indicator: viewed the War the nearly similar ruling classes in a different country.

Bevezetés

Jelen írás célja, hogy a prágai főkonzulátusi jelentések alapján bemutassa, hogyan változott a Cseh-Morva Protektorátus lakosságának hangulata a

¹ A dolgozat szakmai lektorálását Dr. Benedek Gábor végezte. Munkáját ezúton is köszönjük!

különböző hadi és világpolitikai események hatására az 1943-as évben.² Külön figyelemmel kísérve a népesség cseh részének, autochton, illetve a betelepült birodalmi németiség hangulatában beállt változásokat. Általánosságban elmondható, hogy amíg a cseh lakosság bizakodott a tengelyhatalmak bukásában, a szövetségesek előretörését a helyi és a betelepült németiség más-más módon fogta fel. Ezek a változások nyomon követhetőek a budapesti külügyminisztérium számára küldött hangulatjelentésekben, amelyekben a főkonzul – vitéz Spányi Mario (vagy helyettese, Nemeshegyi Oszkár) – személyes tapasztalatairól vagy informátorok révén szerzett értesülésekről számol be. A hangulatjelentéseken kívül a főkonzul éves összefoglaló jelentéseiben is hosszan taglalja a lakosság hangulatának változását más tényezők (politikai, Edvard Beneš szerepe az emigrációban, gazdasági kérdések, stb.) mellett. Forrásként használtuk a Budapest számára megküldött sajtófigyeléseket is, amelyeket Kelembéri Sándor sajtóelőadó írt le havonta: ezekben nemcsak a folyóiratok hangvételéről, álláspontjáról, hanem – akárcsak a misszió vezetői – saját élményeiről is beszámol. Prága Csehszlovákia feldarabolása után már nem töltött be nagy szerepet a magyar külpolitikában (a helyi magyar főkonzulátust Berlin alá rendelték a megszállás után), az ilyen jelentések azonban így is hasznosnak bizonyulnak, amennyiben egy megszállt terület lakosságának hangulata kerül vizsgálatra.

Az 1943-as év hadi eseményei nagy fontossággal bírtak az európai hadszíntéren, de döntőnek nem lehet őket nevezni. A szövetségesek itáliai partraszállása, majd Olaszország kiesése a háborúból nem jelentette a várt második front megnyitását, ugyanígy a szovjetek kurszki győzelme sem hozta a keleti front összeomlását. A protektorátusi lakosság ezeket az eseményeket azonban a sajtóból és a titokban hallgatott külföldi rádióadásokból követte, így az sem kerülhette el a figyelmüket, hogy a Szovjetunióban szervezett 1. csehszlovák hadosztályt bevetették a fronton. A hadi események a német propagandában is megjelentek: a negyedik háborús évben azonban a német (propaganda) híradásoknak már egyre kevésbé hittek a Protektorátus lakosai, és próbálták azok mögé látni.

² Csehországban az *Ústav pro studium totalitních režimů* (Totális Rendszereket Tanulmányozó Intézet) az elmúlt időszakban éves rendszerességgel rendezett konferenciákat a második világháború hetvenedik évfordulójának alkalmából: az ilyen rendezvényeken egy adott évet elemeznek az előadók, így az 1943-as év Protektorátusáról is tartottak konferenciát. Az ott elhangzott előadásokról tanulmánykötet is napvilágot látott: *Válečný rok 1943 v okupované Evropě a v Protektorátu Čechy a Morava*, Prága, ÚSTR, 2014.

A tárgyalt év politikai eseményeiről is hasonló módon szereztek ismeretet a lakosok, valamint a sajtó is afféle stílusban számolt be ezekről. Előfordult az is, hogy különböző semleges országok (pl.: Svájc, Svédország) hírszolgálataitól szerzett információk után reflektált a sajtó egyes történésekre: ilyen volt például a cseh-lengyel konföderáció terve, amely nagy visszhangot váltott ki a Protektorátus lapjaiban. Az ilyen írások azonban már egyre kevésbé voltak hitelesek a lakosok számára. Egyes kisebb, a németek által nem, de a cseh sajtó által kommentált híreknek viszont nagy hitelt adtak: ilyen volt Kállay Miklós miniszterelnök 1943. május 29-i beszéde, amely pozitív visszhangot keltett a cseh lakosság körében.

A jelentések a lakosság reflexióit mutatják be egy-egy adott eseményre nézve. Persze a főkonzul vagy az ügyvivő ismerete nem tekinthető reprezentatívnak az „utca emberének” a véleményéről (általában a cseh értelmiség, nemesek vagy a német diplomáciai, katonatiszti kar tagjai voltak az informátorok), mindenesetre az egyéni helyzetértékelések is jó indikátorai az adott eseményeknek. A szóbeszéd, pletykák mindenesetre alapot adtak az ezen beszámolókból gyakran említett suttogó propagandának, de a Gestapon keresztül akár a helyi német vezetés is hasznukat vehette (megjegyzendő, hogy a német jelentések az átlagemberek mellett gyakran hivatalos személyek, így például Spányi Mario véleményét is tartalmazták). A véleményformálás „utcai” módja tehát tovább folyt: a cseheknél előny volt, hogy anyanyelvüket a németek kevésbé ismerték, ők viszont az iskolai tanulmányaik során is kapcsolatba kerültek a megszállók nyelvvel. Nem csoda, hogy a csehek viccei a megszállás éve alatt csendben kifejezték a helyzetükkel való egyet nem értésüket.³

Az 1943-as év hadi eseményei

Már a szövetségesek 1942. november 8-ai észak-afrikai partraszállása, a Fáklya-hadművelet is olyan esemény volt, amelyre a protektorátusi lakosság felkapta a fejét: korábban az angolszász bombázások okozta hangulatváltozás is megjelent a konzuli jelentésekben, ám a Reinhard Heydrich elleni merénylet utáni megtorlás hatása szinte minden külső hatást felülírt. A német félnek később szüksége volt a csehekre, így a megtorlás lassan enyhült, emiatt a lakosoknak volt lehetősége arra, hogy egyéb impulzusokat is kövessen. Az afrikai eseményeket így már nagyobb figyelemmel tudták kíséni egészen a májusi harcok végéig. A nyugati szövetségesek következő nagyobb

³ Lásd bővebben: BRYANT, CHAD: *The Language of Resistance? Czech Jokes and Joke telling under the Nazi Occupation, 1943-1945*, In: *Journal of Contemporary History*, 41. (2006.), 1. sz., 133-151.

hadművelete az itáliai partraszállás volt, 1943 nyarán. A július 9-10-én lezajlott Husky hadművelet, a szeptember 3-án végrehajtott partraszállás Salernónál (Lavina hadművelet), majd az azt követő politikai események (olasz kiugrás, Mussolini kiszabadítása) igen élénken foglalkoztatták a Protektorátus lakosait.

Az itáliai partraszállás végül nem tudta a második front szerepét betölteni, ami levette volna a terhet a Szovjetunióról, de mondhatni „másfeledek” frontként lekötött német egységeket és hasznos tapasztalatokkal szolgált a nyugati szövetségeseknek az egy évvel később végrehajtott normandiai partraszálláshoz. Utóbbihoz már a félsziget elfoglalásakor is voltak el csapatokat az ottani hadműveletektől, így többek között ezért sem tudott kiteljesedni az „itáliai front.” Olaszország egyre nagyobb válságba került, a 8. olasz hadsereg doni veresége és az afrikai kapitulálás után (mintegy 250 000 olasz katona lett hadifogoly a május 12-ei kapituláció nyomán).⁴ A szövetségesek dolgát nemcsak az olasz emberhiány segítette, hanem az is, hogy két kisebb földközi-tengeri szigetet: Pantellariát és Lampedusát kiürítették az olaszok, így a várható szövetséges partraszálláshoz két megfigyelésre alkalmas előőrsöt önként feladtak. A már említett Husky hadművelet után Szicília keleti részén a Bernard L. Montgomery vezette angol, nyugati részén a George S. Patton vezette amerikai csapatok szálltak partra, majd 38 napos küzdelem után elfoglalták Szicíliát. Komolyabb ellenállást csak az odavezényelt német csapatok fejtettek ki, az olaszok gyorsan megadták magukat. George C. Marshall tábornok jelentése szerint a tengelyhatalmak 167 000, a szövetségesek összesen 31 158 főt vesztek.⁵

Az olasz fasiszta rendszert rövid időn belül széttörte a szövetséges partraszállás, ennek első jele volt, hogy a hosszú idő után újra összehívott Fasiszta Nagytanács megvonta a bizalmat Benito Mussolinától július 25-ére virradóra, majd még aznap az olasz király is felmentette miniszterelnöki tisztségéből. A volt Ducéra ezután letartóztatás várt, a kormány élére pedig Pietro Badoglio nevezte ki III. Viktor Emánuel.⁶ A félszigetre elsőként a szövetséges csapatok közül az angolok léptek: szeptember 3-án, a fegyverszünet megkötésének napján Messina városát foglalták el. Nagyobb esemény volt az amerikai csapatok partraszállása Salernónál szeptember 9-én, amire a világ közvéleménye is felfigyelt. Itt az 5. amerikai hadsereg lépett

⁴ ORMOS MÁRIA: *Mussolini*, 2. kötet, Budapest, PolgART Könyvkiadó, 2000. 525. (a továbbiakban: ORMOS, 2000)

⁵ CHURCHILL, WINSTON S.: *A második világháború*, 2. kötet, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1989. 236.

⁶ HEARDER, HARRY: *Olaszország rövid története*, Budapest, Maecenas Könyvkiadó, 1992. 208.

partra, melyet azonban ideiglenesen feltartottak a német csapatok: a szövetségesek túlereje azonban arra kényszerítette végül a védőket, hogy északabbra építsenek ki szilárd védelmi vonalat: ez volt a később sokáig tartott Gusztáv-vonal.

A partraszállás mellett szeptember még egy igencsak vakmerő hadműveletet hozott magával Olaszországban, amire a világ számos pontján szintén felfigyelt a közvélemény. Ez Mussolini kiszabadítása volt, amelyre szeptember 9-10-én került sor: az Otto Skorzeny által vezetett német különleges egység kiszabadította a bukott vezetőt Gran Sasso-i fogságából. Hitlernek továbbra is szüksége volt az olasz hangra az átállás után ugyancsak, ehhez pedig Mussolini is kellett. Mondhatni német kegyből a volt Duce megkapta Észak-Olaszországot, ahol az Olasz Szociális Köztársaságot irányíthatta, amelyhez már olasz támogatókat is alig sikerült találnia, a hadseregébe pedig nehéz volt embereket toborozni.⁷

A Protektorátus cseh lakosait főleg a csehszlovák katonai egység harcai foglalkoztatták a legjobban. A Szovjetunióval a csehszlovák emigráns kormány 1941. szeptember 27-én írta alá a megállapodást egy később felállítandó csehszlovák katonai egységről. A szervezés 1942-ben vette kezdetét Buzulukban, ahol az év végére létrejött az 1. önálló csehszlovák tábori zászlóalj, amely a tűzkeresztségen is hamarosan átesett. 1943. március 8-án Szokolovónál került bevetésre Ludvík Svoboda ezredes vezetése alatt. Az egység feladata az volt, hogy a Harkov irányába támadó német páncéloshadosztályok támadásait feltartóztassa, ezért soraikat kiegészítették szovjet páncélelhárító alakulatokkal. A harcok során helyt álló csehszlovák katonák közül többen kitüntetésben részesültek, ilyen volt például a szokolovói helyőrség parancsnoka, a hősi halált halt Otakar Jaroš, aki első külföldiként kapta meg posztumusz a Szovjetunió Hőse címet. A zászlóaljat további átszervezés miatt kivonták a harcokból, majd hadosztályként tért vissza a keleti frontra. A novemberi Kijev körüli harcok után 1944-ben ismét átszervezték az alakulatot, amely a Csehszlovákia területén zajló harcokba már 1. csehszlovák hadtestként tért vissza. Ennek magját azok az emigránsok adták, akik között több olyan hivatásos tiszt vagy korábbi besorozott katonaviselt ember volt, akik 1939 tavaszán-nyarán Lengyelországba emigráltak.⁸ Itt már Svoboda szervezte őket egységgé, miután a lengyel kormány ezt engedélyezte. Lengyelország eleste után az egységet a Szovjetunióba internálták, amely a fent említett módon 1941 után lett

⁷ Lásd bővebben: ORMOS, 2000: 549-555.

⁸ Részletesebben lásd: BROD, TOMAN – ČEJKA, EDUARD: *Na západní frontě*, Prága, Naše vojsko, 1963. 45-51.

átszervezve. A háború további folyama során csatlakoztak hozzájuk szlovák, ruszin dezertőrök és hadifoglyok, valamint olyan csehek, ruszin és szlovák nemzetiségű személyek, akik szovjet állampolgársággal rendelkeztek (előbbieik között több volhíniai cseh telepes leszármazottja volt). Így 1944-ben az egység felét csehek adták, negyedét ruszinok, egyötödét szlovákok, valamint 5% volt az egyéb nemzetiségűek aránya.⁹

A hadi események hatása a Protektorátus lakosainak hangulatára

A cseh nyelvben csak Heydrichiádának hívott, Reinhard Heydrich elleni merényletet követő brutális német megtorlás az 1942-es évben megrendítette a lakosságot. Az addig a szövetségesek győzelmében csendesesen bizakodó cseheket meglepetésként érte az őket ért reakció, melynek során több ezer embert kivégeztek, valamint két települést is eltöröltek a föld színéről a megszálló hatóságok (Lidice, Ležáky). Ugyanígy az autochton németiséget is meglepte a megtorlás brutális módja, amely után sokan gondolták úgy, hogy az eddigi – sokszor nehézkes – cseh-német együttélés lehetetlenné fog válni. Erősen hatott a német közhangulatra a Szovjetunió elleni háború elhúzódása, a Protektorátus bekapcsolódása a birodalmi totális háborús gépezetbe (ami kihatott a lakosság ellátására is). Így a németiség hangulata is negatívan változott az 1942-es év végére. A már említett Fáklya-hadművelet volt az első, a nyugati szövetségesek által végrehajtott hadművelet, amelyre mindenki felkapta a fejét, amint azt megtudhatjuk Spányi Mario jelentéséből.¹⁰ A németiség számára ez csak újabb nehézségeket okozott. A csehek szemszögéből azonban nemcsak a szövetségesek majdani győzelmének a reménye csillant fel, hanem az is, hogy a keleti fronton történő harc kimeríti majd a két hadviselő felet és a szovjetek így nem tudják a cseh területen érvényesíteni akaratukat.¹¹

A korábban már említett szokolovói csatát a szovjet propaganda használta fel először, és ilyen céllal olvastak be a csehszlovák egység helytállásáról híreket a moszkvai rádióban¹² (ilyen volt Klement Gottwald csehszlovák kommunista vezető beszéde április 7-én), később a londoni hírekben is

⁹ Lásd bővebben: SVOBODA, LUDVÍK: *A csehszlovák néphadsereg megalakulása és harca a német fasiszták ellen*, In: *Hadtörténeti Közlemények*, 8. (1961.), 1. sz., 3-34.

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL), M. Kir. Külügyminisztérium politikai osztályának iratai, K63 72-7-7/1 (1942) 77/pol-1942: jelentés a cseh közvélemény hangulatáról, 1942. november 25.

¹¹ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 81/pol-1943: a moszkvai tárgyalások protektorátusi visszhangja, 1943. december 21.

¹² A moszkvai cseh nyelvű adásról lásd: KŘEŠTAN, JIŘÍ: *Hovoří Moskva – Moskva hovoří! Československé rozhlasové vysílání ze Sovětského svazu v letech 1939-1945*, In: *Paměť a dějiny*, 8. (2014.), 1. sz., 18-29.

beszámoltak a szokolovói csatában harcoló csehszlovák katonákról. Ezeket az adásokat a Protektorátusban is fogták, és erre reflektálva születtek meg az első cikkek, amelyekben a csehek katonai kihasználásáról írtak. Ugyanígy reagáltak akkor is a lapok, amikor az angliai csehszlovák katonákat kezdték behívni tényleges katonai szolgálatra az év folyamán.

A német propaganda nemcsak a szokolovói csatára adott közvetlen reakciókkal próbált hatni a Protektorátus lakosságára, hanem egy nagyobb szabású akcióval, amely az év őszén zajlott le. Kelembéri Sándor október hónapi sajtójelentésében számol be arról, hogy öt cseh hadifoglyot szállítottak Prágába, akik még Szokolovónál estek német fogságba. Ők több újságírónak nyilatkoztak a szovjetunióbeli egységükről, illetve az ottani körülményekről is. A sajtóelőadó szerint az eseményt kiválóan szervezték meg propaganda szempontból.¹³ Spányi Mario egyik októberi jelentésben is szólt az eseményről, de arról ugyancsak, hogy erre miért volt szükség: a főkonzul kiemelte, hogy április óta a londoni rádió többször számolt be az alakulatról, és egyre jobban terjed a híre a Protektorátusban.¹⁴ Az 1943-as évről szóló éves jelentésében a belpolitikai résznél a keleti fronton tevékenykedő csehszlovák egység hírét később úgy említi meg, mint amelyik jelentősen befolyásolta a Protektorátus közvéleményét az év folyamán.¹⁵

A nyugati események közül az afrikai harcok ekkoriban kevesebb figyelmet kaptak: azt az előző évi partraszállás folyamányaként értelmezhetjük. Az olaszországi eseményeket viszont 1943 nyarán-őszén már lázasan figyelték mind a csehek, mind a németek. A csehek hangulata a szövetségesek olaszországi partraszállásai és hadműveleteik nyomán egyértelműen pozitívan változott: ez több konzuli jelentésből is kitűnik. A sajtó a csehek hangulatát próbálta tompítani: olyan hírek jelentek meg, hogy csak Hitlernek köszönhető az, hogy most béke honol a Protektorátusban: mivel a csehek mentesültek a katonai szolgálat alól, és több cikkben nem győzték figyelmeztetni őket, hogy mi vár hazájukra, ha a németek elveszítik a háborút, és a szovjet érdekszférába kerülnek. Német részről ilyen változás nem következett be: a keleti és olaszországi vereségek miatt egyre borúlátóbb német felfogáson a propaganda próbált enyhíteni, egyre kevesebb sikerrel.¹⁶ Spányi egy meg nem nevezett német katonatiszttel való beszélgetése után

¹³ MNL OL, M. Kir. Külügyminisztérium sajtó és kulturális osztályának iratai, K66 581-I-5 (1943) 364/res-1943 számhoz: októberi sajtójelentés, 1943. november 10.

¹⁴ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 70/pol-1943: cseh katonai alakulat a Vörös Hadseregben, 1943. október 13.

¹⁵ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 5/pol-1944: összefoglaló jelentés az 1943-as évről, 1944. január 19.

¹⁶ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 69/pol-1943: harcéri események a protektorátusi közvélemény szemében, 1943. szeptember 29.

olyan konklúzióra jutott, hogy német részről csak szövetségesként adták fel Olaszországot, mint hadszínteret nem, másrészt megkönnyebbültek, mivel több kötelezettség (pl.: szénszállítás) alól mentesül a Harmadik Birodalom a dél-európai állam kiesésével.¹⁷

Az olaszországi hatalmi átrendeződés, a fasizmus bukása a csehekre pozitívan hatott: ebben is azt látták, hogy közeledik a háború befejezése. A német oldalon Mussolini kiszabadítása még bizakodásra adott okot,¹⁸ de a szovjetunióbeli német vereségekről szóló újabb hírek ismét rontottak a németiség közhangulatán: ezen az újságok sem segítettek – mint ahogy már fentebb említettük –, a hivatalos propagandával átitatott cikkeken átláttak az olvasók, és egyre kevésbé hittek már a lapoknak. Erre a folyóiratok gyakran nem újabb cikkekkel reagáltak, hogy mi fog történni, ha a Harmadik Birodalom megnyeri a háborút, hanem olyanokkal, hogy mi vár a Protektorátus területére, lakóira, ha a szövetségesek nyernek. Ezek a cikkek a gazdaság háborús totalizálása miatti elégedetlenséggel is gyakran foglalkoztak.

A gazdaság hadi célokra való totális alárendelése a Birodalomban már korábban megkezdődött, a Protektorátusban ez a folyamat igazán 1943-ban indult be. Spányi erről az éves jelentésében összefoglalóan beszámolt: nemcsak ármegszabásokra került sor, hanem a hadiüzemeken kívüli gyárak bezárására is, miközben a Protektorátusban új, harceszközöket gyártó egységeket hoztak létre. A főkonzul szerint ez azért is történt, mivel Németországot 1943-ban egyre intenzívebben bombázták, a cseh területek viszont a szövetséges bombázók hatósugarán kívül estek.¹⁹ A német fél ilyen módon próbálta fokozni a termelést a háború megnyerése érdekében, noha a Protektorátus területén már a korábbi években is volt példa arra, hogy a munkásságot ösztönözni próbálták a hatékonyabb munkára. Ilyen rendelkezés volt például a katonai szolgálat alóli felmentés,²⁰ ami azonban korábban még nem járt együtt a kötelező jellegű munkaszolgálattal.

¹⁷ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 56/pol-1943: német katonai kommentár az olaszországi eseményekhez, 1943. augusztus 19.

¹⁸ A cseh Nemzeti Levéltár (Národní archiv, a továbbiakban: NA), Birodalmi Védelmi Hivatal Államtitkárnak iratai (Štátní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě) NA ÚŘP-ST Ka 105 109-5/115 24a.: Ezt a német sajtó is próbálta kihasználni: a Mediterráneum hadi eseményeiről többet cikkeztek a keleti harcok rovására. NA ÚŘP-ST Ka 105 109-5/115 24a.

¹⁹ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 5/pol-1944: összefoglaló jelentés az 1943-as évről, 1944. január 19.

²⁰ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 14/pol-1942: jelentés a cseh aktivistákról, 1942. február 24.

A hadi események okozta totalizálást a csehek és a németek eltérően fogták fel: előbbieket úgy gondolták, hogy a Birodalom és a megszállt területek még nagyobb arányú mozgósítása a lassan közeledő német vereség előszele, míg főleg az autochton németiség körében bizakodás helyett csak apátiát okozott. A németek a negyedik háborús évben egyre inkább beletörődtek abba, hogy a háború még sokáig fog tartani, és a megígért győzelem még messze van. A prágai magyar főkonzul a Protektorátus létrejöttének negyedik évfordulója alkalmából írt jelentésében megemlíti, hogy a mozgósítás miatt egyre jobban kritizálja mind a cseh, mind a német lakosság a hadi események okozta állapotot, azonban erről a médiumok nem számolnak be, hanem leplezni próbálják azt.²¹ Emellett igyekeznek nagyobb erőfeszítésre sarkallni a lakosságot a háború érdekében, hogy Európa bolsevizálása – amely egy esetleges szövetséges győzelem esetén bekövetkezne – elkerülhető legyen.

Egy rövid kitérő: Spányi véleménye az olaszországi eseményekről

Jelen írás magyar levéltári forrásokra támaszkodva próbálja a protektorátusi lakosság hangulatváltozását közelebb hozni. Azonban megbízatása idején Spányi Mario is a Protektorátusban tartózkodott a háború alatt, ezért az ottani hivatalos életnek és a mindennapoknak egy igen közeli megfigyelője volt egyaránt, így érdemes az ő véleményét is megvizsgálni a tárgyalt eseményekkel kapcsolatban. A magánvéleményének ismeretéhez azonban csak német forrásokra támaszkodhatunk. A Protektorátus német vezetősége (akárcsak más államok kormányzata) különböző hangulatjelentések alapján informálódott akár a bel- vagy külföldi hangulatról.²² Így az átlagemberek véleménye mellett a Prágába delegált konzulok, egyéb diplomaták hivatalos vagy magánvéleményét is ismerték. A magyar főkonzulátus által 1943. szeptember 13-án megrendezett vacsoráról a Protektorátus kormányának birodalmi német mezőgazdasági minisztere, Walter Bertsch számolt be eléggé éles stílusban. Az estélyen az egyik fő téma Olaszország helyzete volt; ami miatt a jelen lévő olasz főkonzul igen feszélyezve érezte magát, mivel sokan őt kérdezték az aktuális itáliai eseményekről. A házigazda, Spányi Mario sem ment el a téma mellett, beszédet mondott, melynek fő témája Mussolini kiszabadítása volt. A magyar főkonzul szerint az olaszoknak német védnökséget kellene kérniük, hogy majd a német győzelemből részesüljenek. A kiugráson és a Duce korábbi

²¹ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 14/pol-1942: helyzetkép a Protektorátus negyedik évfordulóján, 1943. március 15, 23/pol-1943

²² NA ÚRP-ST Ka 105 109-5/115 22.: az államtitkárhoz, Karl Hermann Frankhoz befutó információk alapján a németek gyorsan tudtak propagandaintézkedéseket is foganatosítani. Az ilyen jelentéseket a berlini „központ,” sok esetben a RSHA (Reichssicherheitshauptamt) is megkapta.

elmozdításán viszont nem csodálkozott, ezt tipikus olasz magatartásként azonosította.

Négyszemközt Spányi elmondta Bertsch-nek, hogy Magyarország mindvégig ki fog tartani Németország mellett, mivel a történelemben sohasem árulta el Magyarország a szövetségeseit.²³ Ez valószínűleg csak a hivatalos véleménye volt a magyar diplomatának, ami azonban ellentétes volt a magánvéleményével. Egy másik jelentésben ugyanis röviden az szerepel, hogy a sajtóelőadó Kelembéri és Spányi egymás között nyíltan a Harmadik Birodalom közelgő összeomlásáról beszéltek.²⁴

Külpolitikai események és hatásuk a Protektorátus lakosságára

A katonai cselekmények mellett a Protektorátus lakóit a háború menetének politikai eseményei is érdekelték, amelyek későbbi sorsukat is befolyásolhatták. A német lapok ugyan gyakran próbáltak elhallgatni híreket, azonban a cseh lapok több, a német fél számára kedvezőtlen hírről is beszámoltak – amelyeket néha „előre gondolkodva” a hivatalosnak vélt német álláspont szerint magyaráztak, még ha erre nem is kaptak utasítást. A magyar diplomáciai kar jelentéseiben – mondhatni természetesen – a magyarországi eseményekről, minisztériumi személycserékről is gyakran szó esik. A protektorátusi sajtónak állandó témát jelentett a londoni emigráció vezetőjének, Edvard Benešnek a tevékenysége, amelyre (akár rádióbeszédeire is) a lapok élesen reagáltak. Ezekről a magyar diplomáciai kar is bőven jelentett, mivel az első világháború utáni Magyarország számára a volt köztársasági elnök egyfajta ösellenység volt, így minden lépéséről értesülni kívánt a Dísz tér is. Beneš tevékenységével kapcsolatban előbb a csehszlovák-lengyel konföderációs tervet, majd az év végén a moszkvai tárgyalásokat elemezte a protektorátusi sajtó. A lengyel eseményekkel kapcsolatosan kiemelhető a katyni vérengzés feltárása, amely nagy terjedelmet kapott a német sajtóban 1943 nyarán: ez alól a Protektorátus sem volt kivétel.

A magyarországi politikai események közül a leginkább tárgyalt Kállay Miklós május 29-ei, a Magyar Élet Pártjának nagygyűlésén elhangzott beszéde volt. A miniszterelnök politikájának fontos eleme volt Magyarország megóvása a háborús pusztulástól, és az angolszász hatalmakhoz való közeledés. Ezért, hogy a kormány munkáját az országgyűlésben a jobboldali, németbarát ellenzék ne tudja zavarni, a kormányzóval az országgyűlés

²³ NA, Cseh és Morvaország Német Államminisztériumának iratai (Německé štátní ministerstvo pro Čechy a Moravu), NSM Ka 760 110-5/50 14.

²⁴ NA NSM Ka 746 110-5/35 76.

ideiglenes felosztatásáról tárgyalt. Horthy Miklós végül elfogadta a miniszterelnök álláspontját, és május 4-én elnapoltatta az országgyűlést. Kállay meglepő lépése nagy felzúdulást keltett az alsóházban, viszont később még az őt nem igazán kedvelő német diplomaták is elismerték, hogy politikájának sikeréhez a magyar kormányfő jól taktikázott.²⁵

Kállay folytatta politikáját, ám annak folyásáról, céljairól nem tudott beszámolni nagy plénum előtt, ezért fordult a nyilvánossághoz. Beszédében Kállay elmondta, hogy Magyarország sorsa közös több, kisebb európai országgal, és az ország nem akar semmilyen érdekszférába kerülni. A kormány célja a nemzet szolgálata és az érdekérvényesítés, amelyért áldozatokat kell hozni. A magyar külpolitika további jellemvonásaként kiemelte az európai szolidaritást. A háborús szerepvállalásról Kállay beszédében leszögezte, hogy 1941-ben Magyarország az európai kultúra védelmében fogott fegyvert, valamint csak saját határainak megőrzéséért harcol. A beszédnek Magyarországon is nagy hatása volt, de külföldön ugyancsak elismerően nyilatkoztak róla.²⁶

Ez alól a Protektorátus sem volt kivétel: Spányi egyik június 8-ai jelentését a beszéd hatásának szentelte. A csehek megértően nyilatkoztak arról, hogy Magyarország békében kíván élni a szomszédaival, annak örültek, hogy Kállay beszélt a kis népek jogairól és önrendelkezéséről, továbbá egyetértettek az európai szellemiség megvédésével. A német lapok a beszéd tartalma miatt nem sokat foglalkoztak a nagygyűlésen elhangzottakkal, így a német lakosság meglehetősen hiányosan ismerhette meg a beszédet: azt viszont pozitívumnak tartották, hogy Magyarország a tengelyhatalmak oldalán kíván maradni.²⁷ A német lapok inkább a Heydrich elleni merénylet első évfordulójával foglalkoztak. Kelembéri Sándor májusi jelentése szerint a cseh újságok Kállay beszédéről a német lapok hivatalos kommunikéjét vették át, ám a lakosság különböző külföldi (főleg angol és svájci) rádióadások alapján értesült az elhangzottakról, és azokat kitörő lelkesedéssel fogadták. A cseh közvéleményben gyorsan terjedt a beszéd hatására azon felfogás, hogy Magyarország leszerelte a hadseregét, és kilépett a háborúból. Egyesek arról pletykáltak, hogy Kállay politikája miatt Németország megszállta Magyarországot, a miniszterelnököt pedig letartóztatták. A magyar sajtóattasénak ráadásul egy meg nem nevezett cseh értelmiségi azt

²⁵ KÁLLAY MIKLÓS: *Magyarország miniszterelnöke voltam 1942-1944*, 1. kötet, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2012. 227-228. (a továbbiakban: KÁLLAY 2012)

²⁶ KÁLLAY 2012, 229-230.

²⁷ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 36/pol-1943: Kállay Miklós beszédének visszhangja, 1943. június 8.

nyilatkozta, hogy annyira népszerű a magyar miniszterelnök most a csehek körében, hogyha Prágába látogatna, nagy tömeg vonulna ki az üdvözlésére.²⁸

A következő Magyarországról szóló hír, mely a csehek körében nagyobb visszhangot vert, Ghyczy Jenő, Kállay közei munkatársának külügyminiszterré való kinevezése volt. Kállay Miklós miniszterelnök július 24-ig a külügyminiszteri feladatokat is ellátta,²⁹ amikor az addigi külügyminiszter-helyettes, Ghyczy Jenő kapta meg a posztot.³⁰ Spányi és Kelembéri is kiemeli jelentésében, hogy a frissen kinevezett külügyminiszterről a cseh lapok kedvezően nyilatkoznak, ugyanígy a politikusok is, megemlítve, hogy szívesen emlékeznek vissza a diplomata korábban Prágában végzett tevékenységére. Ghyczy ugyanis 1929-1932-ben Magyarország prágai követségén teljesített szolgálatot hivatalvezetőként. A rövid jelentésből kiolvasható, hogy bizalommal tekintettek rá a csehek, mint olyan személyre, aki egy másik kis nép érdekében hasznos munkát fog végezni, hogy az alávétettséget országával együtt elkerülje.

Kállay külpolitikai céljairól a csehek meglehetősen jól tájékozottak voltak: ez köszönhető volt annak, hogy a magyar miniszterelnök béketapogatózását a nyugati szövetségeseknél az angol-szász és a semleges rádióadások is gyakran megszéllőztették. Ez a német fél előtt kínos helyzetbe hozhatta a magyar kormányzatot, a cseh lakosság számára viszont csak további reményt nyújtott a háború végével kapcsolatban: közelebb kerülhet a német vereség, ha már a szövetségesük, Magyarország is a béke lehetőségét keresi. Nemeshegyi Oszkár július 30-ai, Kállaynak címzett, szigorúan bizalmas megjelölést kapott jelentésében számol be az állítólagos magyar béketervről, amelyet a londoni rádió cseh adásában Jan Masaryk külügyminiszter ismertetett csehül, míg korábban erről angolul hangozott el híradás.³¹ A külügyminiszter szerint a megegyezésnek az ára a bécsi döntések által visszacapott területek lettek

²⁸ MNL OL K66 581-I-5 (1943) 188/res-1943 számhoz: májusi sajtójelentés, 1943. június 9.

²⁹ *Külügyi Közlöny* 1943. július 28. 23., 47.

³⁰ A korszakban nem egyedülálló, hogy a miniszterelnökök egyben a külügyi tárcát is megtartják maguknak, avagy hozzájuk közelálló személyt ajánlanak a pozícióba. Magyarországon: Teleki Pál, Bethlen István, Károlyi Gyula, Bárdossy László, majd Kállay Miklós járt el így. Más országra példát mondvá sem kell messzire menni: Csehszlovákiában Edvard Beneš volt az „állandó külügyminiszter” 1918-1935-ig, ezt a posztot 1921-1922 közötti miniszterelnöksége idején is megtartotta magának. Miután államelnökké választották, rövid ideig a miniszterelnök, Milan Hodža is külügyminiszter volt a Benešhez közel álló Kamil Krofta kinevezéséig, aki követte az államelnök külügyi gondolatait, nem úgy, mint az első szlovák nemzetiségű miniszterelnök. Lásd bővebben: GULYÁS LÁSZLÓ: *Edvard Beneš: Közép-Európa koncepciók és a valóság*, Máriabesnyő-Gödöllő, Attraktor, 2008. 232. (a továbbiakban: GULYÁS 2008)

³¹ A londoni cseh nyelvű adásról részletesebben lásd: KOUTEK, ONDŘEJ: *Zahraniční odboj na vlnách BBC, Československé vysílání z Londýna na 1939-1945*, In: *Paměť a dějiny*, 8. (2014.), 1. sz., 30-44.

volna. A cseh szöbeszéd később a hírt kibővítette azzal, hogy Beneš javaslatára Anglia szállhatná meg Magyarországot – Nemeshegyi ennek azonban nem látta semmilyen alapját.³²

Kállay terveiről a prágai, birodalmi területen lévő magyar diplomáciai misszió keveset tudhatott, mivel az a berlini követséghez volt beosztva, és így kockázatos lett volna a béketervekről anyagokat küldeni a Harmadik Birodalom területére. A semleges országokba delegált követségek, konzulátusok többé kevésbé ismerték a miniszterelnök terveit, valamint Szegedy-Maszák Aladár memorandumát a háború utáni magyar tervekről.³³ Maga a memorandum szerzője is megemlíti emlékirataiban, hogy 1943 júliusában elterjedt a tárgyalások híre, amit ő magyar indiszkréciónak vagy német provokációnak tartott.³⁴ A valószínűbb azonban az, amiről Nemeshegyi is jelentett: a londoni rádió szellőztette meg a híreket.

A protektorátusi sajtó egyik közkedvelt témája volt az Edvard Beneš és a londoni emigráció tetteire való reagálás. Erről gyakran jelentett a magyar külügyminisztériumnak a prágai diplomáciai misszió, mivel a volt államelnököt és a köré gyűlt emigránsokat még mindig veszélyesnek vélték Magyarországra nézve. Az 1943-as év Prágából Budapestre küldött sajtójelentései is leggyakrabban Beneš-sel foglalkoztak. A sajtó szinte minden esetben kiemelte, hogy Benešnek nincs köze a Protektorátushoz, semmiképpen sem tekinthető törvényes elnöknek, mivel az nem más, mint Emil Hácha. Előfordult, hogy megemlézték Beneš gratulációját Háchának annak kinevezése kapcsán, és hogy a beneši politikát sem támogatta mindenki az első köztársaság idején, főleg az agráriusok és a katolikus fiatalság nem.³⁵ Beneš népszerűsége valóban sokat esett a müncheni döntés után, és ahogyan a magyar jelentés is írja, 1940-41-ben a német hadisikerek éveiben szinte „ügyet sem vetettek rá.” A szövetségesek győzelmei után azonban ismét növekedett a népszerűsége, valamint az 1942-ben még realitásnak tűnő csehlengyel konföderációs tervnél való közreműködése miatt is emelkedett a cseheknél a reputációja.

³² MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 47/pol-1943: az állítólagos magyar békeajánlatról, 1943. július 30.

³³ PRITZ PÁL: *Magyar külpolitika a csatlósság és a revízió között*, In: PRITZ PÁL: *Az objektívitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág – 20. századi metszetek*, Budapest Magyar Történelmi Társulat, 2011. 127.

³⁴ SZEGEDY-MASZÁK ALADÁR: *Az ember ősszel visszanez...*, 2. kötet, Budapest, Európa-História, 1996. 239.

³⁵ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 5/pol-1943: Spányi összefoglaló jelentése az 1942-es évről, 1943. január 18.

Ezt a Protektorátusban a propaganda próbálta ellensúlyozni. A csehek közül a leghevesebben a németek által közoktatásügyi miniszterré és propagandafelelőssé kinevezett Emmanuel Moravec kelt ki a volt elnök ellen,³⁶ aki korábban a csehszlovák légió egyik katonája volt. Spányi röviden így jellemezte a minisztert: „*Benes embere, legutóbb pedig annak legádázabb ellensége. Eddigi pályafutása alatt figyelemreméltó alkalmazkodóképességéről tett tanúságot.*”³⁷ A cseh lakosság talán őt gyűlölte legjobban a német vezetők után: ezt a németek is tudták, ezért is helyezték ebbe a pozícióba, igaz ők sem bíztak meg igazán benne. Moravec propagandabeszédein kívül könyveket is írt, amelyek próbálták leleplezni a beneši kor romlottságát.³⁸ Ilyen volt az 1943 januárjában megjelent, Rudolf Urban által írt *Tajné fondy III. sekce*³⁹ (A III. szekció titkos alapjai) című könyv, amely a csehszlovák külügyminisztérium kenőpénzeivel foglalkozott.⁴⁰

A Beneš ellen szóló szerzők közül Kelembéri Sándor kiemeli a *Večerní české slovo* és a *Pražský večer* főszerkesztőit, Karel Wernert⁴¹ és Vladimír Krychtálekét. Ők ketten a német hivatalos körök bizalmasai voltak, és cikkeikben a rossz cseh-német viszonyt minden esetben a csehek nyakába varrták. Emellett Beneš és az angolszász hatalmak háború utáni rendezése ellen is gyakran kikeltek. A tárgyalt év elején Werner egy cikkében írt arról, hogy a volt miniszterelnököt, Antonín Švehlát a Beneš által felbérelt orvosok ölték meg.⁴² Később arról írtak, hogy Csehszlovákia visszaállítása nem történhet meg, a cseh területek a Birodalom részei maradnak, mivel nem érdekelt ebben sem Franciaország, sem Nagy-Britannia. Utóbbiak győzelme esetén pedig a csehek az angolokat szolgálnák, helyzetük semmit sem változna. Ezen írás októberben nagy felháborodást váltott ki: ekkor a cseheknek azt a nézetét kellett letörni, hogy Csehszlovákiát vissza fogják

³⁶ Moravec egyik könyvét az 1938-as eseményekkel kapcsolatosan magyarul is kiadták: MORAVEC MANÓ (Emmanuel Moravec): *Elárultak minket! Csehszlovákia a válaszáton*, Budapest, Centrum, 1940.

³⁷ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 5/pol-1943: Spányi összefoglaló jelentése az 1942-es évről, 1943. január 18.

³⁸ A propagandaminiszter előéletéről és világháborús tevékenységéről lásd: DEMETZ, PETER: *Praha ohrožená*, Prága, Mladá fronta, 2010. 222-229.

³⁹ URBAN, RUDOLF: *Tajné fondy III. sekce*, Prága, Orbis, 1943.

⁴⁰ MNL OL K66 581-I-5 36/res-1943 számhoz: januári sajtójelentés, 1943. február 4.

⁴¹ Wernert többször kitüntették munkásságáért a Protektorátusban. 1942-ben Emil Háchától publicisztikai tevékenységéért a Nemzeti Díjat, 1943-ban a Karel Lažnovský-díjat Emmanuel Moravectól, valamint 1944-ben Karl Hermann Franktól a Cseh-Morva Protektorátus Becsületpajzsát Szentvenceli Sással vehette át. Lásd: JANEBOVÁ, MARTINA. *Novinář a kolaborant Karel Werner*, Prága, Károly Egyetem Társadalomtudományi Kar, 2009. (szakdolgozat). 75-76.

⁴² Uo.

állítani.⁴³ Amennyiben ez az írásos és szóbeli propaganda nem érte el célját, a hatóságok brutálisabb eszközökhöz folyamodtak: egy-egy Beneš beszéd után rokonait, korábbi munkatársait internálták, ahogyan az már 1942-ben is megtörtént.⁴⁴

Mindezek ellenére Beneš népszerűsége valóban nőtt a csehek körében. A korábban vele szembenállók is szimpatizálni kezdtek vele, ami köszönhető volt az őt mindig gyalázó cikkeknek: ezek a személyek ugyanis fordítva reagáltak az állandó negatív propagandára. A konföderációs terv, valamint amerikai útja tovább növelték népszerűségét, amely 1943 közepére olyan mértékű volt, hogy a protektori sajtóosztály csak akkor engedélyezett cikkeket Benešről, ha azok forrását leellenőrizték, elkerülendő a főleg negatív hangú írásokat, amelyek fordítva sühthettek el. Ezzel kapcsolatosan Kelembéri Sándor javasolja a magyar sajtónak, hogy a cseh-magyar viszonyra nézve érdemes lenne Magyarországon is kicsit visszavonni a Beneš-ellenes cikkeket.⁴⁵

Beneš terve, hogy a háború után Csehszlovákiát az 1938 októbere előtti állapotában állítsák helyre, igen komoly erőfeszítéssel járt. Lehet mondani, hogy Edvard Beneš gyakran gátlástalannak bizonyult, amikor visszatérését a hatalomba előkészítette,⁴⁶ azonban tevékenysége sikeresnek értékelhető: a háború után mind a szovjetek, mind a nyugati szövetségesek támogatását élvezte, és a restaurált Csehszlovákiába úgy tért vissza 1945-ben, mint államelnök, aki korábban lemondott a hatalmáról, és csak jóval visszatérte után erősítették meg az emigráció során megszerzett posztjában. A most tárgyalt 1943-as év Beneš politikájában fordulópontot jelentett (még ha a korábban vázolt események alapján a világháború kimenetelére nem volt döntő hatással): felmérve a lengyel emigráció gyengülését, és a Szovjetunió felértékelődését a világháború során, sutba dobta a korábbi konföderációs megállapodást, és úgy döntött, hogy a korábbi szövetséges Szovjetunióval tárgyal Csehszlovákia háború utáni sorsáról. Az idő végül Beneš éleslátását igazolta, de ebből 1943-ban a Protektorátus lakosai csak annyit észleltek, hogy az emigráció vezetője folyamatosan tárgyal, beszédeket mond a londoni rádióban. Ezek alapján még a Beneš-sel egyet nem értő cseh csoportok is úgy

⁴³ MNL OL K66 581-I-5 (1943) 364/res-1943 számhoz: októberi sajtójelentés, 1943. november 10.

⁴⁴ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 1/pol-1943: Spányi jelentése Beneš hozzátartozóiról, 1943. január 6.

⁴⁵ MNL OL K66 581-I-5 (1943) 249/res-1943 számhoz: júliusi sajtójelentés, 1943. augusztus 4.

⁴⁶ Ilyen eset volt például a párizsi emigráció vezetőjének, a szlovák Milan Hodžának az ellehetlenítése 1940-ben. A szlovák politikus Benešétől eltérő háború utáni elképzeléseit egy könyvben foglalta össze 1944-es halála előtt, ami később magyarul is megjelent: HODŽA, MILAN: *Szövetség Közép-Európában: Gondolatok és visszaemlékezések*, Pozsony, Kalligram, 2004.

gondolták, hogy a háború után mindenképpen hivatalos formában elismernék a volt elnök fáradozásait, de a hatalom közelébe nem engednék. Ez utóbbiról Spányi is jelentett a magyar külügynek 1942-ről szóló éves jelentésében.⁴⁷

A következő éves jelentésben már a moszkvai tárgyalások jelentőségéről írt, amelyeket a csehek egymás között kiveséztek, értelmeztek. A szövetségesek 1943. november 28. és december 1. közötti teheráni konferenciája már a háború utáni területi rendezésekkel, főleg Lengyelország határaival foglalkozott. Beneš a konferencia alatt már úton volt Moszkvába (Teheránt is útba ejtette, ahol a sahhal találkozott), és december 11-én érkezett meg a szovjet fővárosba, ahol december 21-ig több alkalommal tárgyalt a Szovjetunió és a csehszlovák kommunista ellenállás vezetőivel. A tárgyalások eredményeképpen a restaurálandó Csehszlovákia és a Szovjetunió egy barátsági szerződést kötött, amely azt is jelentette, hogy az előző évi csehszlovák-lengyel megállapodás semmisnek tekintendő (Beneš többször utalt a londoni lengyel politikusok alkalmatlanságára a megbeszélések alatt). A Klement Gottwalddal lezajlott tárgyalások főleg a háború utáni kitelepítésekről,⁴⁸ háborús bűnösök felelősségre vonásáról szóltak.⁴⁹

A moszkvai tárgyalásokról Kelembéri Sándor sajtóelőadó szerint a németek Emil Hácha hivatalba lépésének ötödik évfordulójának ünnepeltetésével próbálták elterelni a csehek figyelmét.⁵⁰ Spányi csehekkel folytatott beszélgetései során felemás érzéseket tapasztalt a moszkvai jegyzőkönyvekkel kapcsolatban. A polgári származásúak között is többen üdvözölték a paktumot (Spányi szerint a kis számú kommunista feltétel nélkül örült a megállapodásnak), sőt ők egyáltalán nem tartották a Szovjetuniótól és a későbbi bolsevizálástól. Sokan voltak, akik nem feltétlenül gondolták azt, hogy egy szerződés a Szovjetunióval teljes mértékben jó lesz majd a csehekre

⁴⁷ MNL OL K63 73-7-7/1 (1943-1944) 5/pol-1943: összefoglaló jelentés az 1942-es évről, 1943. január 18.

⁴⁸ Érdemes megjegyezni, hogy a londoni emigráns kormány Beneš kitelepítési terveivel 1943-ban már tisztában volt, de a magyar külüghöz is eljutottak ezek az információk. November 15-én Wodianer Andor lisszaboni követ jelentésében részletesen beszámol a csehszlovák emigráció terveiről a magyar, német, szlovák nemzetiségek és cseh kollaboránsok háború utáni elszámoltatásával kapcsolatban. A jelentés a miniszterelnökséghez került, ahol azonban hamarosan ad acta megjelöléssel látták el. Lásd: MNL OL, M. Kir. Miniszterelnökség nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó iratai, K28 170-330-12720/pol-1943 Döntés Wodianer jelentésének további sorsáról, 1943. december 27.

⁴⁹ Lásd bővebben: GULYÁS 2008, 318-329.

⁵⁰ MNL OL, M. Kir. Külügyminisztérium sajtó és kulturális osztályának iratai, K66, 581-I-5 (1943) 398/res-1943 számhoz: novemberi sajtójelentés, 1943. november 7.

nézve.⁵¹ Azt azonban, hogy Csehszlovákiát a nyugati szövetséges hatalmak és a Szovjetunió is elismerték, mindenki pozitív fejleményként értékelte.

Összegzés

Az 1943-as év az előbbieken röviden vázolt eseményei a Protektorátus közvéleményét is befolyásolták, ahogyan az a magyar követjelentésekből kiderül. Általánosságban elmondható, hogy a cseh közhangulat tárgyalt év eseményeinek tükrében pozitívan változott. Igaz, az 1942-es év traumái után sokan gondolhatták úgy, hogy ettől már csak jobb jöhet, ami az 1943-as évben mondhatni teljesült is. A cseh közfelfogás változása a második világháború hatására további kutatások alapja lehet, most terjedelmi korlátok miatt csak az 1943-as évről esett szó. A protektorátusi cseh lakosság szomorúan törődött bele Csehszlovákia feldarabolásának tényébe, vádolva az addigi cseh vezetést, mely szerintük tragédiába vezette az országot, azonban elfogadták a német megszállást. František Palacký mondása („*Voltunk Ausztria előtt, leszünk Ausztria után is!*”) a csehek számára még mindig jelenthetett valamit, mivel már a második világháború kezdeti szakaszában is titkon abban reménykedtek, hogy Németország elveszti a háborút, és a cseh területek visszanyerik a függetlenségüket. Erre azonban 1942-ig kevés reményük lehetett. 1943 volt tehát az az év, amikor már kézzel fogható nyomai voltak annak, hogy a szövetségesek Afrikában, majd Dél-Európában és a keleti fronton is a német hadigépezet fölé kerülnek, ám még teljesen nem tudták szétzúzni azt. A cseh lakosság, így lassan, de egyre biztosabban gondolhatta, hogy a szövetséges hatalmak győzelme már csak idő kérdése. A német lakosság – érthető okokból – fordított kimenetellel kezdte látni a jövő eseményeit, és egyre jobban foglalkoztatta őket az a lassan reálissá váló vízió, hogy mi fog velük történni, ha a Reich elveszíti a háborút.

A magyar követségi jelentések hazai felhasználásra készültek, így főleg olyan eseményeket tárgyalnak, amelynek magyar vonatkozásai lehetnek, emiatt is szerepel gyakran Edvard Beneš neve a legépelte oldalakon. Magyarország ferde szemmel tekintett a csehekre a két világháború között. Ez a Protektorátus idején kissé mérséklődött, de a közhangulatról szóló jelentések mégis fontosak lehettek a Dísz tér számára, mivel a Protektorátusban a cseh hivatalok élére került személyek főleg agrárius, katolikus, konzervatív köröket képviseltek. Ők szintén elítélték Beneš-t és az első csehszlovák köztársaság politikáját (noha korábban többen kiszolgálták azt vagy egyetértettek vele) – az ilyen irányú eltolódás szimpátiát kelthetett a magyar vezetésben, így

⁵¹ MNL OL K63 7-7/1 (1943-1944) 81/pol-1943: a moszkvai tárgyalások protektorátusi visszhangja, 1943. december 21.

érdekelhette a magyar külügyet is, hogy miként vélekednek a Protektorátus cseh vezető személyiségei a háborúról, nem is beszélve arról, hogy az ottani német tisztségviselők hogyan látják az aktuális hadi vagy politikai helyzetet.